

УДК 343.326

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.4.11>

ПОНЯТТЯ ТА СТРУКТУРА КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ НЕЗАКОННОГО ЗАЙНЯТТЯ РИБНИМ, ЗВІРИНИМ АБО ІНШИМ ВОДНИМ ДОБУВНИМ ПРОМИСЛОМ

Куций В.В.,

*аспірант кафедри криміналістики та судової медицини
Національної академії внутрішніх справ*

Куций В.В. Поняття та структура криміналістичної характеристики незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом.

У статті визначено поняття криміналістичної характеристики незаконного зайняттям рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом та окреслені основні її структурні елементи. Висвітлено думки провідних вчених-криміналістів щодо сутності криміналістичної характеристики та на їх основі сформовано власне поняття. В ході дослідження визначено, що під криміналістичною характеристикою незаконного зайняттям рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом слід розуміти упорядковану сукупність криміналістичних відомостей про значущі типові ознаки, які відрізняють кримінальне правопорушення передбачене ст. 249 КК України від інших злочинних посягань і визначають систему оперативно-розшукових заходів та процесуальних дій, спрямованих на його виявлення та виконання завдань кримінального провадження передбачених ст. 2 КПК України при розслідуванні.

Усі елементи криміналістичної характеристики є взаємозалежними, виявлення внутрішніх зв'язків дозволяє, пізнаючи один елемент системи кримінального правопорушення, здобути знання про деякі інші елементи і в кінцевому підсумку розкрити кримінальне протиправне діяння. Зміст криміналістичної характеристики повинні складати особливості способів і слідів відповідних видів кримінальних правопорушень, обставини, що характеризують учасників кримінальних протиправних діянь та їх протиправні зв'язки, об'єктивну сторону, час, місце, умови вчинення кримінальних правопорушень, об'єкт посягання та взаємозв'язок перелічених факторів. Саме тому, елементно-компонентний склад криміналістичної характеристики криміналістичної характеристики незаконного зайняттям рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, як заснованої на практиці правоохоронних органів і криміналістичних дослідженнях системи даних, включає: 1) предмет злочинного посягання; 2) обстановка вчинення та слідова картина; 3) способи вчинення; 4) відомості про осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (особа правопорушника).

Вказані елементи найбільш точно розкривають зміст криміналістичної характеристики в процесі розробки методики розслідування незаконного зайняттям рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом.

Ключові слова: криміналістична характеристика, незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, спосіб вчинення, типова слідова картина, кримінальне правопорушення, розслідування.

Kutsyi V.V. The concept and structure of the criminalistics characterization of illegal employment in fish, game or other aquatic extractive industries.

The article defines the concept of criminalistic characteristics of illegal employment in fish, game or other water extractive fishing and outlines its main structural elements. The opinions of the leading criminologists regarding the essence of the criminological characteristics are highlighted, and a proper concept was formed based on them. In the course of the study, it was determined that the forensic characterization of illegal employment in fish, game or other water extractive fishing should be understood as an organized collection of forensic information on significant typical features that distinguish the criminal offense provided for in Art. 249 of the Criminal Code of Ukraine from other

criminal offenses and determine the system of operative and investigative measures and procedural actions aimed at his detection and the fulfillment of the tasks of criminal proceedings provided for in Art. 2 of the Criminal Procedure Code of Ukraine during the investigation.

All elements of forensic characteristics are interdependent, the detection of internal connections allows, knowing one element of the criminal offense system, to gain knowledge about some other elements and ultimately to uncover a criminal offense. The content of the forensic characterization should include the features of the methods and traces of the relevant types of criminal offenses, the circumstances characterizing the participants in criminal illegal acts and their illegal connections, the objective side, time, place, conditions of committing criminal offenses, the object of the offense and relationships connection of the listed factors. That is why, the elemental-component structure of the criminalistic characterization of the criminalistic characterization of illegal employment in fish, game or other aquatic extractive industry, as a data system based on the practice of law enforcement agencies and forensic research, includes: 1) the subject of criminal encroachment; 2) the setting of the crime and the trail picture; 3) ways of committing; 4) information about persons who have committed a criminal offense (identity of the offender).

The specified elements most accurately reveal the content of forensic characteristics in the process of developing a methodology for investigating illegal fishing, animal or other water extractive fishing.

Key words: forensic characteristics, illegal occupation of fish, game or other water extractive fishing, method of commission, typical trace pattern, criminal offense, investigation.

Постановка проблеми. Першим і основним структурним елементом інформаційно-пізнавальної моделі будь-якої криміналістичної методики є криміналістична характеристика кримінального правопорушення, яка є серцевиною її ретроспективного рівня.

Хоча традиційна структура криміналістичної методики є визнаною в науці, її не можна вважати оптимальною через відсутність зв'язку між структурними елементами. Наприклад, інформація про кримінальні правопорушення не враховується при організації розслідування, зокрема при визначенні типових версій. Навпаки, коли згадуються типові версії, вони не підтверджуються відповідними даними, які містяться у криміналістичній характеристиці. Саме тому, чітке розмежування та конкретизування ознак окремого кримінального правопорушення дозволяє в подальшому обирати найбільш оптимальні методи його розслідування. Криміналістика має великий теоретичний досвід у розробці криміналістичної характеристики. Однак, одним із дискусійних питань теорії криміналістичної характеристики є питання про склад елементів такого поняття.

Мета дослідження. Визначити поняття та структуру криміналістичної характеристики незаконного зайняттям рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом.

Стан опрацювання проблематики. Предметом наукового пошуку багатьох вчених-криміналістів було питання сутності та структури криміналістичної характеристики окремих видів кримінальних правопорушень. Так, цій проблематиці у своїх публікаціях приділяли: А.О. Антошук, Л.І. Аркуша, В.П. Бахін, А.Ф. Волобуєв, Д.П. Гаращук, І.В. Гора, В.А. Журавель, В.С. Кузьмічов, В.Г. Лукашевич, Р.Л. Степанюк, О.В. Таран, В.В. Тіщенко, К.О. Чаплинський, С.С. Чернявський, Ю.М. Чорноус, В.Ю. Шепітько, В.В. Юсупов та ін. та інші.

Виклад основного матеріалу. Криміналістична характеристика злочинів була предметом дослідження багатьох учених-криміналістів [1, 2 та ін.]. Термін «криміналістична характеристика злочинів» уперше наприкінці 60-х років запропонував О.Н. Колесніченко, який зазначав, що до числа найістотніших положень, загальних для всіх методик, належить «загальна криміналістична характеристика даного виду злочинів», а також, що «злочини мають і загальні риси криміналістичного характеру» [3, с. 10, 14].

Вітчизняні вчені-криміналісти так визначають криміналістичну характеристику: О.Н. Колесніченко і В.О. Коновалова під криміналістичною характеристикою злочину розуміють «систему відомостей (інформації) про криміналістично значущі ознаки злочинів даного виду, що відбиває закономірні зв'язки між ними і служить побудові та перевірці слідчих версій для вирішення конкретних завдань розслідування» [4, с. 16]. З цих позицій криміналістична характеристика кримінальних правопорушень може розглядатися як інформаційна модель, що відображає узагальнені ознаки елементів злочину та їх закономірних (кореляційних) зв'язків.

Усі елементи криміналістичної характеристики є взаємозалежними, виявлення внутрішніх зв'язків дозволяє, пізнаючи один елемент системи кримінального правопорушення, здобути знан-

ня про деякі інші елементи і в кінцевому підсумку розкрити кримінальне протиправне діяння; В.А. Журавель описав структурний елемент як сукупність відомостей про загальні, типові ознаки, обставини та інші характеристики певного виду (групи) злочинних діянь, які мають важливе організаційне і тактичне значення для розкриття цього виду (групи) злочинів [5]; В.Ю. Шепітько визначив її як систему відомостей про кримінально значущі ознаки кримінальних правопорушень певного виду, яка відображає закономірні зв'язки між ними і допомагає у побудові та перевірці слідчих версій у розслідуванні кримінальних правопорушень. Метою цієї системи є оптимізація процесу розкриття і розслідування кримінального правопорушення [6]; В.Д. Берназ дану категорію як науково обгрунтовану систему узагальненої інформації, основу на державних статистичних даних, та їх джерел про обставини, які були доказані, та інші, які мали значення для попередження, виявлення, розкриття, розслідування та судового розгляду досліджуваних кримінальних правопорушень зазначеної категорії [7, с. 17].

Як бачимо, погляди різних вчених щодо змісту та структури криміналістичної характеристики є неоднозначними, що у свою чергу викликало наукову дискусію та породило безліч найрізноманітніших точок зору, безпосередньо пов'язаних з теоретичним осмисленням цієї проблеми. Дотепер у науці не вироблено загального визначення криміналістичної характеристики, і воно є предметом широкого обговорення як при дослідженні проблем загальної теорії криміналістики, так і при вирішенні питань, що стосуються окремих криміналістичних теорій.

Слід погодитися з В.К. Весельським, Г.А. Матусовським, які загальну криміналістичну характеристику злочинів розглядають як опис загальних ознак, що властиві всім злочинам [8, с. 55].

У контексті предмету дослідження, на думку:

С.О. Книженко: «...криміналістична характеристика екологічних злочинів – це система узагальнених слідчою та судовою практикою криміналістично значущих даних про ознаки злочинних посягань у сфері довілля, особистісні якості особи злочинця, предмет злочинного посягання, способи злочину, обстановку, сліди та наслідки злочинної діяльності або бездіяльності, знання і використання яких мають важливе значення для виявлення, розслідування вказаних злочинів та запобігання їм» [9, с. 40];

Ю.М. Туровця, поняття криміналістичної характеристики злочинів проти довілля можна визначити як «...систему елементів, які структурно пов'язані з відповідними елементами складів злочинів проти довілля та визначаються типовими криміналістичними ознаками: суб'єктом і джерелом впливу, предметом злочину, обстановкою, злочинною поведінкою, механізмом слідоутворення, а також самими слідами, їх поширенням та локалізацією» [10, с. 8];

О.В. Одерія: «...криміналістичну характеристику злочинів проти довілля як інформаційну модель родового рівня створено відповідно до криміналістичної класифікації цієї категорії злочинів. Основу її формування становить кримінально-правова характеристика, яка будується на аналізі елементів складу розглядуваних злочинів» [11, с. 29];

Д.П. Гаращук, яка погоджується з думкою Ю.А. Чаплинської зазначає: «...використання криміналістичної характеристики є найбільш важливим на початковому етапі розслідування злочинів, коли здебільшого існує дефіцит вихідної інформації. Адже за допомогою стійких кореляційних зв'язків між її окремими елементами вона дозволяє глибше аналізувати наявні слідчі та оперативні дані, висувати обгрунтовані версії, будувати інформаційні моделі щодо події злочину, ймовірних злочинців та інших невстановлених обставин. Тобто основне значення досліджуваної наукової категорії полягає у практичному застосуванні окремих її положень» [12, с. 195; 13, с. 31].

Загалом, проаналізовані погляди й сучасний рівень розробки проблематики вказаної характеристики порівняно високий і дозволяє виділяти два напрямки її розвитку і використання – теоретичний (загальні поняття) і прикладний (криміналістичні характеристики конкретних видів і груп кримінальних правопорушень). Відтак, криміналістична характеристика розмежовується як:

а) наукова категорія криміналістики, теоретична концепція, вчення, окрема криміналістична теорія;

б) робочий інструмент розслідування – система узагальнених відомостей про криміналістично значущі ознаки певного виду кримінального правопорушення.

Як наукова категорія «криміналістична характеристика кримінальних правопорушень» має поняття, дефініцію, структуру, посідає певне місце у системі криміналістики і виконує певні функції. У прикладному аспекті вона має подаватись у вигляді описів, таблиць, схем, графіків,

комп'ютерних програм. Обидва ці аспекти взаємопов'язані, збагачують і доповнюють один одного. Криміналістичні характеристики різноманітних видів злочинів дають багатий емпіричний і теоретичний матеріал для розвитку загальних основ криміналістичної методики. А наукова концепція, маючи абстрактний універсальний характер, будучи загальним знанням, є теоретико-методологічною основою для побудови криміналістичних характеристик окремих видів кримінальних правопорушень.

На основі вищенаведених положень вважаємо, що *під криміналістичною характеристикою незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом слід розуміти упорядковану сукупність криміналістичних відомостей про значущі типові ознаки, які відрізняють кримінальне правопорушення передбачене ст. 249 КК України від інших злочинних посягань і визначають систему оперативно-розшукових заходів та процесуальних дій, спрямованих на його виявлення та виконання завдань кримінального провадження передбачених ст. 2 КПК України при розслідуванні.*

До змісту криміналістичної характеристики вчені включають загальний або відносно деталізований перелік елементів криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень. Варто відзначити, що більшість авторів виділяють елементи, які можна звести до чотирьох основних груп: предмет безпосереднього посягання, спосіб вчинення кримінального правопорушення, слідова картина події, характеристика злочинця [14, с. 67].

Зміст криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень складають: типові ситуації даного виду кримінальних правопорушень; найбільш поширені способи їх вчинення; застосовувані злочинцями технічні засоби й джерела одержання коштів; типові матеріальні сліди кримінального правопорушення, що можуть мати значення речових доказів; найімовірніші місця їх виявлення, схованки та способи приховування слідів кримінальних правопорушень, інших засобів маскування злочинців; злочинні зв'язки [15, с. 119-120]. Чим більше криміналістична характеристика кримінальних правопорушень міститиме елементів, що мають криміналістичне значення, та чим детальнішими вони будуть, тим змістовнішою і ціннішою вона буде для слідчої практики.

На нашу думку, зміст криміналістичної характеристики повинні складати особливості способів і слідів відповідних видів кримінальних правопорушень, обставини, що характеризують учасників кримінальних протиправних діянь та їх злочинні зв'язки, об'єктивну сторону, час, місце, умови вчинення кримінальних правопорушень, об'єкт посягання та взаємозв'язок перелічених факторів.

У підручнику з основ методики розслідування кримінальних правопорушень описана система криміналістичної характеристики, яка включає в себе способи вчинення кримінального правопорушення, обстановку вчинення, механізм кримінального правопорушення, типологічні особливості правопорушень та можливі наслідки. Важливо враховувати особливості злочинної поведінки, обставини вчинення, механізм, типологічні особливості правопорушень та можливі наслідки для здоров'я людей та навколишнього середовища [16, с. 443]. Елементи криміналістичної характеристики побудовані із врахуванням традиційної системи елементів, що мають виражену «слідову» спрямованість, покликану забезпечити більш ефективний перехід від характеристики кримінальних правопорушень проти довілля (через сліди) до розслідування.

На думку С.О. Книженко, основними елементами криміналістичної характеристики екологічних злочинів є: а) особистісні якості та рольові функції суб'єктів екологічних злочинів; б) предмет злочинного посягання; в) способи екологічних злочинів; г) обстановка вчинення екологічних злочинів; д) сліди й наслідки злочинної діяльності або бездіяльності [17, с. 371].

О.В. Одерій, до структури криміналістичної характеристики злочинів проти довілля входять відомості про наступні елементи: 1) предмет посягання; 2) спосіб (механізм – у випадках необережності) учинення злочину; 3) обстановку вчинення злочину (час, місце); 4) особу злочинця; 5) типову слідову картину (в її широкій інтерпретації); 6) наслідки злочинів проти довілля. Кожний елемент цієї системи здатний тією чи іншою мірою вказувати на істотні для розслідування факти, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні [11].

До структурних елементів криміналістичної характеристики незаконного зайняття рибним добувним промислом Д.П. Гаращук віднесла: предмет злочинного посягання; обстановка вчинення кримінального правопорушення; спосіб вчинення кримінального правопорушення; типові сліди кримінального правопорушення; характеристика особи злочинця [13, с. 91].

Слід зазначити, що кожен елемент криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень проти власності прямо пов'язаний з іншими, що дозволяє визначити характер зв'язків між ними. В залежності від рівня та обсягу слідчого завдання аналіз таких зв'язків може охоплювати два або більше елементів. Наприклад, у багатьох випадках можна встановити зв'язок між елементами «суб'єкт» і «спосіб». Це пояснюється тим, що лише певні категорії осіб можуть використовувати той чи інший спосіб вчинення кримінального правопорушення. Одночасно на цей зв'язок впливають інші обставини, що відносяться до предмету злочинного посягання й обстановки [20]. Як стверджують вчені-криміналісти, надання характеристика за структурних елементів є важливим інструментарієм суб'єктів сторони обвинувачення, що залученні до кримінального провадження – своєрідним алгоритмом дій у типових слідчих ситуаціях [1, с. 570].

Детальне вивчення криміналістичних ознак незаконного зайняттям рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, є інформаційно-пізнавальною моделлю, що містить дані про важливі елементи досудового розслідування, його початкового й наступного етапів, з метою виконання завдань кримінального провадження, передбачених ст. 2 КПК України [21].

Таким чином, елементами криміналістичної характеристики незаконного зайняттям рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом є:

- 1) предмет злочинного посягання;
- 2) обстановка вчинення та слідова картина;
- 3) способи вчинення;
- 4) відомості про осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (особа правопорушника).

На нашу думку, вказані елементи найбільш точно розкривають зміст криміналістичної характеристики в процесі розробки методики розслідування незаконного зайняттям рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом.

Висновки. Такий структурний елемент криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень, як криміналістична характеристика є основою для розроблення основ методики розслідування незаконного зайняттям рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом. Основними її елементами є: предмет злочинного посягання; обстановка вчинення та слідова картина; способи вчинення; відомості про осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (особа правопорушника). Виокремлення структурних елементів криміналістичної характеристики вказаного кримінального правопорушення сприятиме використанню найефективніших тактичних прийомів розслідування та ефективнішому проведенню окремих слідчих (розшукових) дій з метою належного розслідування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Криміналістика: підручник / В.В. Пясковський, Ю.М. Черноус, А.В. Самодін та ін.; за заг. ред. В.В. Пясковського. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2020. 752 с.
2. Чернявський С.С. Криміналістична характеристика злочинів: порівняльний аналіз наукових концепцій. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ.* 2010. Вип. 1 (68). С. 137–146.
3. Колесниченко А.Н. Научные и правовые основы методики расследования отдельных видов преступлений: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харьков, 1967. 509 с.
4. Колесниченко, А.Н., Коновалова В.Е. Криминалистическая характеристика преступлений: учеб. пособ. Харьков: Юрид. ин-т, 1985. 93 с.
5. Журавель В.А. Загальна теорія криміналістики: генеза та сучасний стан: монографія. Харків: Право, 2021. 448 с.
6. Настільна книга слідчого: наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів / М.І. Панов, В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова та ін. Київ: Ін Юре, 2003. 728 с.
7. Берназ В.Д. Криміналістична характеристика як наукова категорія. *Південноукраїнський правничий часопис.* 2006. № 1. С. 16–18.
8. Весельський В. К. Криміналістична характеристика злочинів. *Право України.* 2001. № 5. С. 112–114.
9. Книженко С.О. Криміналістична характеристика та основні положення розслідування екологічних злочинів: дис...канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2005. 207 с.

10. Туровець Ю.М. Початковий етап розслідування злочинів проти довкілля: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. Ірпінь, 2012. 19 с.
11. Одерій О.В. Проблеми теорії та практики розслідування злочинів проти довкілля: автореф. дис... докт. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2015. 42 с.
12. Чаплинська Ю.А. До питання сутності та структури криміналістичної характеристики злочинів. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 3. С. 194–198.
13. Гаращук Д.П. Криміналістична характеристика та особливості розслідування незаконного зайняття рибним промислом: дис... докт. філос.: 081 – Право. Дніпро, 2024. 269 с.
14. Волобуєв А.Ф. Механізм злочину та його зв'язок з концептуальними положеннями криміналістики: монографія. Кривий Ріг: Р.А. Козлов, 2019. 122 с.
15. Криміналістика: підручник / В.Ю. Шепітька. 5-те вид. переробл. та допов. Київ: ІнЮре, 2016, 640 с.
16. Когутич І.І. Криміналістика: особливості методики розслідування окремих видів злочинів: Львів: Тріада плюс, 2006. 456 с.
17. Книженко С.О. Поняття та види криміналістичної характеристики екологічних злочинів. *Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ*. 2003. № 3 (12). С. 368–372.
18. Одерій О.В. Проблеми теорії та практики розслідування злочинів проти довкілля: автореф. дис... докт. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2015. 42 с.
19. Гаращук Д.П. Криміналістична характеристика та особливості розслідування незаконного зайняття рибним промислом: дис... докт. філос. : 081 – Право. Дніпро, 2024. 269 с.
20. Бахін В., Лук'янчиков Б. Склад і призначення криміналістичної характеристики злочинів. *Правничий часопис Донецького університету*. 2000. Вип. 1. С. 39–43.
21. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.